

הנבואות על מלכי בית דוד

(כא, יא – כג, ו)

א. מבוא

ארבעה מלכים מלכו ביהודה לאחר מותו הטראגי של יאשיהו בקרב מגידו מול פרעה נכה. יהואחז בן יאשיהו מלך שלושה חדשים אך לאחר מכן הוגלה על ידי פרעה נכה. יהויקים בן יאשיהו מלך אחת עשרה שנים, ויהויכין בנו מלך שלושה חדשים והוגלה על ידי מלך בבל יחד עם אמו. אחרון מלכי יהודה, צדקיהו בן יאשיהו, מלך אחת עשרה שנים, ולאחר שמרד בבבל המיט חורבן על ירושלים ועל ממלכת יהודה כולה. פרקים כ"א-כ"ג כוללים קובץ נבואות על מלכי יהודה האחרונים. הקובץ פותח בפניה כללית ל'בית מלך יהודה' (כא, יא-יד), ועובר לדברי תוכחה כלליים המופנים למלך יהודה (א-ט). לאחר מכן, קובץ זה עובר לעסוק בפורענות על שלום-יהואחז (י-יב), על יהויקים (יג-יט), ועל יהויכין (כד-ל). הקובץ חותם בנבואת תוכחה על ה'רועים', אשר אל מול מפלתם חוזה את צמיחתו של 'צמח צדיק' מבית דוד (כג, א-ו). במהלך הנבואות, ירמיהו משרטט את דמותה של המלכות האידיאלית והראויה, ומנגיד בינה לבין המלכות בת זמנו, המצויה במצב מוסרי ירוד. בעוד הנבואות בחלקו הראשון של הספר התמקדו בעיקר בפן הדתי: עבודת האלילים והבגידה בה', הרי שבנבואות בפרקנו שנאמרו לאחר טיהור הארץ מעבודה זרה בימי יאשיהו, מתמקד הנביא בעיקר בחטאים בתחום המוסרי חברתי.

ב. דינו לבוקר משפט! - מורשת בית דוד (כא, יא-יד)

(יד)

נפתח את עיונו בפסוקי המבוא לקובץ:

(יא) וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שָׁמְעוּ דְבַר ה'.

(יב) בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר ה' דִּינוּ לַבֶּקֶר מִשְׁפֵּט

וְהִצִּילוּ גְזוּל מִיַּד עוֹשֶׂק פֶּן תֵּצֵא כְּאֵשׁ חֲמַתִּי

וּבְעֶרְהָ וְאֵין מִכְפָּה מִפְּנֵי רַע מַעֲלֵלֵיכֶם.

(יג) הֲנִי אֶלֶף יִשְׁבֵּת הָעֵמֶק צוּר הַמִּישֵׁר נָאִם ה' הָאֲמָרִים מִי יִחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבֹא בְּמַעוֹנֹתֵינוּ.
(יד) וּפְקֻדָּתֵי עֲלֵיכֶם כְּפָרִי מַעֲלֵיכֶם נָאִם ה' וְהִצִּיתִי אֵשׁ בְּיַעֲרָה וְאֶקְלָה כָּל סְבִיבֶיהָ.
בנבואה זו, בשונה מנבואות אחרות של ירמיהו, אין רמז לזהותו של המלך מבית דוד אליו היא פונה. הנבואה פותחת בפניה כללית ל'בית מלך יהודה', וממשיכה בכינוי הכללי 'בית דוד'. נראה שעמעות זה מכונן. מגמת העמעות, אשר מתייחסת אל השושלת ואל המלוכה בכללותה נמשכת גם בפסוקים הבאים:

כֹּה אָמַר ה' רֵד בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדַבְּרָתְךָ שִׁם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה. וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר ה' מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל פְּסַא דָּוִד אֶתְּהָ וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵי הָאֶלֶה. (כב, ב)

... וּבָאוּ בְּשַׁעְרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל פְּסָאוֹ (כב, ד)

כִּי כֹה אָמַר ה' עַל בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה גִּלְעָד אֶתְּהָ לִּי רֹאשׁ הַלְבָּנוֹן אִם לֹא אֶשְׁתַּדֵּף מִדְּבַר עָרִים לֹא נוֹשְׁבָה נוֹשְׁבוֹ. (כב, ו)

כִּי לֹא יִצְלַח מְזַרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל פְּסָא דָּוִד וּמִשָּׁל עוֹד בֵּיהוּדָה. (כב, ל)

וְהִקְמַתִי לְדָוִד צֶמַח צְדִיק וּמֶלֶךְ מֶלֶךְ. (כג, ה)

ייתכן כי מגמת העמעות קשורה לשימוש בנבואה זו כנבואת מבוא לקובץ הנבואות המפורט שיבוא בהמשכו. אזכורו של דוד, אבי שושלת המלוכה, מתבחר בתביעה המופיעה בהמשך הפסוק: 'דינו לבוקר¹ משפט, והצילו גזול מיד עושק!'. עשיית משפט הינה אחד המאפיינים הבולטים של דוד כמלך (שמ"ב ח, טו):

1 ההדגשה 'לבוקר' נועדה להבליט את ראשוניותה וקדימותה של עשיית הצדק והמשפט לשאר הפעילויות של המלך, והעמדתה מעל לצרכיו האישיים. עמד על כך הרד"ק: 'דינו לבקר משפט - לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתייה ובדבר מצרככם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר במשה רבינו ע"ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר'.

(ג) כה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה. (ד) כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים יושבים לדוד על כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו ועבדיו ועמו.

(ה) ואם לא תשמעו את הדברים האלה בי נשבעתי נאם ה' כי לחרבה יהיה הבית הזה. כפי שהובלט בפתח הדיון בנבואה הראשונה, נראה כי האופי המעומעם נשמר גם כאן, ושמו של המלך לא נמסר בפירוש גם בנבואה זו. יתר על כן, גם נבואה זו מהווה תמרור אזהרה כללי התקף למלכי בית יהודה באשר הם. הדברים שנאמרו לעיל מתפרטים כאן: הפתיחה בציווי ה'עשה', זהה לנבואה הקודמת - 'עשו משפט וצדקה, והצילו גזול מיד עשוק', ועליה נוספים ציוויי לא תעשה: 'וגר יתום ואלמנה אל תנו, אל תחמסו, ודם נקי אל תשפכו במקום הזה'. גם תוצאות המעשים שנזכרו לעיל מתפרטים: 'אם עשו תעשו... - מלכים יושבים לדוד על כסאו... ואם לא תשמעו... - לחרבה יהיה הבית הזה'. במקביל, במסגרת הנבואה הנוכחית של ירמיהו למלך יהודה, מהדהדת נבואתו על בית ה' בפרק ז':

הנבואה על בית ה'	הנבואה על מלכי בית דוד
(ב) עמד בשער בית ה' וקראת שם את הדבר הזה	(א) כה אמר ה' רד בית מלך יהודה ודברת שם את הדבר הזה
ואמרת שמעו דבר ה' כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחות לה'...	(ב) ואמרת שמע דבר ה' מלך יהודה הלישב על כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה.
(ה) כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו.	(ג) כה אמר ה' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד
(ו) גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם.	עשוק, וגר יתום ואלמנה אל תנו אל תחמסו ודם נקי אל תשפכו במקום הזה.
(ז) ושפנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם...	(ד) כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים... בי נשבעתי נאם ה' כי לחרבה יהיה הבית הזה.

וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו.

הכתוב יצר זיקה בין מלכותו של דוד על כל ישראל, לבין עשיית המשפט והצדקה לכל העם. עשיית משפט וצדקה הופכת לסימן ההיכר של בית דוד, והיא נאמרת לאחר מכן על בנו, שלמה, המתפרסם הודות לחכמת המשפט הנדירה שלו (מל"א י, ט):

'יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת ה' את ישראל לעלם וישמך למלך לעשות משפט וצדקה'.

מפסוק זה אפשר לראות כי אף עבור שלמה, עשיית המשפט והצדקה מזוהה עם תכליתו העיקרית כמלך. הצירוף 'משפט וצדקה' מופיע לראשונה בספר בראשית, במסגרת הוויכוח בין ה' לאברהם על הפיכת סדום. כך מסביר ה' את פנייתו לאברהם (בראשית יח, יח-יט):

'ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי דעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אתריו ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'.

גם כאן הצדקה והמשפט הם המאפיינים של בית אברהם, ומייצגים את מורשתו של אברהם לזרעו. השימוש של ירמיהו בביטוי זה, עשוי לרמז לתביעתו מבני בניו של דוד, היושבים על כסאו, להמשיך אף את מורשתו המוסרית, אשר שורשה כאמור בדרכו של אברהם אבינו. יתר על כן, מן ההקבלה בין דברי הנביא לפסוקים אודות מלכות דוד ושלמה נראה כי תביעה זו נתפסת כתנאי הכרחי להמשך המלוכה. לפיכך, בהיעדרה עלול כס המלכות להשטט מתחת למלכים: 'פן תצא כאש חמתי...' (ירמיהו כא, יב)

ג. הנבואה בשערי בית המלך (כב, א-ה)

במסגרת הנבואה הבאה בקובץ מצטווה ירמיהו לרדת אל מלך יהודה ולהוכיחו:

(א) כה אמר ה' רד בית מלך יהודה ודברת שם את הדבר הזה.

(ב) ואמרת שמע דבר ה' מלך יהודה הלישב על כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה.

שִׁמְעוּ דְבַר ה' מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל יְהוּדָה
וְכָל יִשְׂרָאֵל וְרוּשְׁלָם הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵים
הָאֵלֶּה.

ושערי בית המלך :

שִׁמְעוּ דְבַר ה' מִלְּךָ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל
כְּסֵא דָוִד אֲתָה וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים
בְּשַׁעְרֵים הָאֵלֶּה.

ב. גם השכר תלוי בשערים. בפרק יז מתוארת
ביאת מלכים ושרים בשערי ירושלים,

המבטאת את נצחיותה ועצמאותה של העיר :

וַיָּבֹאוּ בְּשַׁעְרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים
וְשָׂרִים וְשָׂבִים עַל כְּסֵא דָוִד רֹכְבִים
בְּרֶכֶב וּבִסּוּסִים הָמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ
יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל וְיִשְׁבְּהָ הָעִיר
הַזֹּאת לְעוֹלָם.

בפרק כב מתוארת ביאה בשערי בית המלך,
המבטאת את ריבונותו ושלטונו :

וַיָּבֹאוּ בְּשַׁעְרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים
לְשָׂבִים לְדָוִד עַל כְּסֵאוֹ רֹכְבִים בְּרֶכֶב
וּבִסּוּסִים הוּא וְעַבְדָּיו וְעַמּוֹ.

בעולם העתיק היו שערי העיר והרחבה שבחזיתם
מוקד לחיי הציבור בעיר. השער היה המקום המתאים
ביותר לפעילויות ציבוריות המרכזות מספר רב של
אנשים². המחקר הארכיאולוגי מלמד שבסמוך לשער
העיר שכנו גם מבני ציבור שונים. שתי הפעילויות
הציבוריות העיקריות שנערכו בו היו המסחר
והפעילות הכלכלית, והמשפט והענישה. כך למשל
מצווה התורה בספר דברים (טז, יח) :

שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכָל שַׁעְרֶיךָ אֲשֶׁר ה'
אֶלְהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁפְטֶיךָ וְשִׁפְטוֹ אֶת הָעָם
מִשִּׁפְט צְדָקָה.

השיפוט בשער עולה מעדויות רבות במקרא ומחוצה
לו. כך מצאנו שלוט ישב בשער סדום, ושבעז, למשל,
ערך את משפט הגאולה בשער (רות ב, א-ב) :

וַיִּבְעֹז עֲלֵה הַשַּׁעַר וַיִּשָּׁב שָׁם וַהֲנֵה הַגָּאֵל עֲבָר
אֲשֶׁר דָּבַר בְּעֵז וַיֹּאמֶר סוּרָה שָׁבָה פֹּה פְּלָנִי
אֲלַמְנִי וַיִּסַּר וַיִּשָּׁב. וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אַנְשִׁים מִזֻּקְנֵי
הָעִיר וַיֹּאמֶר שָׁבוּ פֹה וַיִּשְׁבוּ.

(יד) וְעֵשִׂיתִי לְבַיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו... כְּאֲשֶׁר עֵשִׂיתִי לְשֵׁלוּ.
--

הדמיון הרב בין שתי הנבואות אינו מקרי. בשתייהן
ירמיהו יוצא כנגד שני המוסדות המרכזיים באומה :
המוסד הדתי – המקדש, והמוסד הלאומי – מלכות
בית דוד, ומערער על עצם קיומם של שני הבתים : בית
ה' ובית המלך. שני מוסדות אלה נתפסים בעיני העם
כמוסדות יציבים ומוחלטים, ובלתי ניתנים לערעור.
שניהם נסמכים על הבטחה אלוקית בדבר נצחיותם,
ושתי ההבטחות כרוכות זו בזו. כך למשל מתייחס
שלמה בתפילתו בעת חנוכת המקדש לבחירה הכפולה
של בית דוד ושל ירושלים והמקדש (דהיי"ב ו, ה-ו) :

(ה) מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת עַמִּי מִמִּצְרָיִם
מִצְרַיִם לֹא בְּחַרְתִּי בְּעִיר מִכָּל שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל
לְבָנוֹת בַּיִת לַה' שְׁמִי שָׁם וְלֹא בְּחַרְתִּי בְּאִישׁ
לַה' נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל.

(ו) וַאֲבַחַר בִּירוּשָׁלַם לַה' שְׁמִי שָׁם וַאֲבַחַר
בְּדָוִד לַה' שְׁמִי עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל.

הזיקה העמוקה בין נצחיותה של ירושלים לנצחיותו
של בית דוד מופיעה גם בנבואת ישעיהו על נפילת צבא
אשור שכבר הזכרנו בעבר (ישעיהו לו, לה) :

וְנִגְזַרְתִּי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַנִּי וּלְמַעַן
דָּוִד עַבְדִּי.

התפיסה השגויה שרווחה בעם לגבי נצחיותו הבלתי
מותנת של בית המקדש, נדחתה בנבואת ירמיהו שם.
כעת, נדחית התפיסה המקבילה בדבר נצחיותו הבלתי
מותנת של בית דוד. ירמיהו ממשיך כאן עם אותו קו
ביקורתי, ומדגיש כי המלוכה השושלתית איננה נתון
וודאי ומובן מאליו. עצם ההמשכיות הביולוגית של
צאצאי דוד אינה מזכה אותם במלכות, אלא רק
בצירוף המשכיות המוסרית. רק אז יוכלו לשבת
באמת על 'כיסא דוד'. לעומת זאת, אי מימוש הייעוד
המוסרי, יוביל לחורבן בית דוד כשם שיוביל לחורבנו
של בית ה'.

נבואה נוספת המהדהדת כאן היא הנבואה על השבת
בפרק י"ז. נזכיר שתי הקבלות בין הנבואה הנוכחית
לנבואה זו :

א. שתי הנבואות ממוקמות בשערים. שערי
ירושלים :

2 תפקידו של השער זכה למחקר ארכיאולוגי והיסטורי רב ומפורט. לסיכום
עדכני ולהפניות למחקרים העיקריים בתחום זה ראו א' פאוסט, החברה
הישראלית בתקופת המלוכה, ירושלים תשס"ה, עמ' 111-122

הנביאים. כאשר מיכה מעלה את התביעות האלוהיות האידאליות ואומר: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך? כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך" (מיכה ו 8), הוא אינו מתכוון... להוצאת פסק דין צודק, שהרי (א) הפנייה מכוונת לכל אדם, והלוא לא כל אדם דיין הוא... (ב) שתי הדרישות האחרונות, "חסד" ו"הצנע לכת", עשויות ללמדנו כי תביעתו היא תביעה מוסרית כוללת, הקוראת למעשים טובים, ו"עשות משפט" משמש ביטוי למעשה הצדק החברתי. והוא הדין לעמוס, התובע "ויגל פנים משפט וצדקה פנחל איתן" (עמוס ה 24). אם אנו בודקים כנגד מה מתריעים נביאים אלה, אנו רואים כי העוול העיקרי בעיניהם אינו עיוות דין תוך ישיבה על כיסא המשפט, אלא דיכוי ועושה מצד העשירים ובעלי אחוזות ומצד חוגי השלטון, החולשים על סדרי הכלכלה החברתיים...

בעקבות זאת הציע א' פאוסט⁴ שבנבואה שלפנינו תפקיד נוסף לשער: המקום שבו מתממשת התמיכה הסוציאלית בעניים, עשיית המשפט והצדקה. כך עולה מהפירוט של החובות המוטלות על המלך בנבואתנו, המתמקדות בעיקר בסיוע לחלשים – הגר, היתום והאלמנה. ואכן, בכמה מקומות מצאנו שהשער הוא גם מקום מושבם של החלשים בחברה. כך למשל בדברים טז, יד:

וְשִׁמְחֶתָּ בְּחֶגְדָּא אֶתָּה וּבְנֶגְדָּא וּבְתֵדָא וְעַבְדָּא וְאַמְתָּדָא,
וְהַלְוֵי וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ.

התמיכה והסיוע לעני ולגר, ליתום ולאלמנה המצויים בשער, אף הם מיסודותיה העיקריים של החברה ומאושיות קיומה.

ד. הנבואה על שלום (י-יב)

נעניין כעת בפסוקי הנבואה השלישית בקובץ הנבואות (י) אל תבפו לָמָת וְאַל תִּגְדּוּ לוֹ בְּכֹוּ בְּכֹוּ לְהַלְדָּא כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלְדֹתוֹ.

בדומה לפרשיות אלה, ישנם עדויות רבות על הפעילות הכלכלית בשער העיר. שתי הנבואות הללו עוסקות אפוא בשני ההיבטים העיקריים של השערים – אשר מהווים למעשה את שני התנאים העיקריים לקיומה של ירושלים ומלכות דוד. השערים בפרק י"ז מסמלים את השמירה על צביונה הרוחני והתרבותי של העיר – בדמות השביתה ממלאכה ומפעילות מסחרית ביום השבת. בפרק כ"ב מבטאים השערים את השמירה על המשפט והצדק בעיר, המופקדים בידי המלך.

ראוי לציין שלביטוי 'משפט וצדקה' יש במקרא משמעות נוספת. מ' ויינפלד עמד על כך שבמקרא מופיע הביטוי פעמים רבות בזיקה ליחס ורחמים³. שמטרתו להיטיב עם מעוטי היכולת. בהקשר הלאומי פירוש הדבר הוא פעולות למען העניים והשכבות החלשות באוכלוסייה, באמצעות תיקונים סוציאליים בידי המלך. נביא מדבריו:

יש להבחין בין "משפט צדק" ל"משפט וצדקה". הראשון מורה על הוצאת פסק דין צודק בבית דין, כפי שזה עולה מדברים טז 18 (השוו: ויקרא יט 15); ואילו המושג השני, אף-על-פי שהוא מורכב משני ביטויים, הריהו מורה על דבר אחד: צדק ושוויון חברתי... קשורה "צדקה" במעשים (ראו למשל, ישעיהו נא 2, נו 1 והביטוי "עשה צדקה"), ובתקופה מאוחרת אף קיבלה משמע מעשי של מתת חסד לעניים... הנביאים, בשעה שהם מדברים על "משפט וצדקה", ודאי שאינם מתכוונים ל"ביצוע" או למעשי חסד בשעת הוצאת פסק דין, ואין צריך לומר שאין כוונתם להוצאת פסק דין צודק בלבד. ואכן אם נבדוק את הכתובים, המעלים את רעיון משפט וצדקה בנבואה ובספרות המזמורית, נראה כי הוראת המושג אינה מצטמצמת בשום פנים בגדר פעולה שיפוטית. אדרבה, עיקרו של המושג מכוון לשיפור מצבם של העניים והדלים, בלא ספק על-ידי תקנות שהמלך ושריו ממונים עליהן, ולא דווקא על-ידי עזרה לעני בעומדו בריב עם עושהו... ואמנם הבנה זו של צירוף המילים "משפט וצדקה" עולה מתוכחתם של

4 בספרו הנזכר בהערה 2

3 מ' ויינפלד, משפט וצדקה בישראל ובעמים, ירושלים תשמ"ה, עמ' 19-18.

(יד) האמר אֶבְנָה לִי בַּיַּת מִדֹּת וְעֲלִיּוֹת מְרֻנְחִים וְקָרַע לוֹ חֲלוּנֵי וְסָפוֹן בְּאֶרְזוֹ וּמִשׁוֹחַ בְּשֵׁשׁ.
(טו) הַתְּמַלֵּךְ כִּי אֶתָּה מִתְחַרָּה בְּאֶרְזוֹ אֲבִיד הֲלוֹא אֶכֶל וְשֶׁתָּה וְעֲשֵׂה מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה אֲזוּ טוֹב לוֹ.

(טז) דָּן דִּין עֲנֵי וְאֶבְיֹן אֲזוּ טוֹב הֲלוֹא הִיא הַדַּעַת אֶתִּי נְאֻם ה'.

(יז) כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבֶּךָ כִּי אִם עַל בְּצַעֲךָ וְעַל דָּם הֲנִקִּי לְשִׁפּוֹךְ וְעַל הַעֲשֵׂק וְעַל הַמְרוּצָה לַעֲשׂוֹת.
(יח) לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֵל יְהוּדִים בֶּן יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּא אֲחִי וְהוּא אֲחוֹת לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּא אֲדוֹן וְהוּא הֹדָה.

(יט) קְבוּרַת חֲמוֹר יִקְבֵר סְחוּב וְהִשְׁלֵךְ מִהַלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם.

במרכז התוכחה ניצבת בניית ארמון המלוכה המפואר של יהויקים, אשר היה כרוך בהפרה נרחבת של עקרונות המוסר והצדק היסודיים ביותר. נעקוב אחרי ההאשמות שמטיח ירמיהו ביהויקים ונעמוד על ההחרפה שבהם: תחילה מאשימו ירמיהו בבניית בית המלוכה בעושק, מבלי לשלם את השכר לעובדיו:

בְּרַעֲהוּ יַעֲבֹד חֲנָם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ.⁷

בפסוק הבא הוא 'מצטט' את דבריו של יהויקים – הרודף אחרי הפאר וההדר של בית המלוכה אותו הוא מבקש לבנות. לבסוף, הוא מטיח בו שכל מעיניו נתונים בבצע, בשפיכות דם נקי, ובעושק.

סולם הערכים המעוות של יהויקים מציב אפוא בראשו את מילוי צרכיו ותאוותיו של המלך, המנצל לשם כך את נתיניו ולא בוחל בכל אמצעי לשם השגת מטרותיו הנלוזות. המלך, כך קובע הנביא, סבור שככל שביתו יהיה גדול ומפואר יותר, כך מלכותו תהיה מבוצרת ומבוססת יותר. תפיסה זו מנוגדת ניגוד חריף לתוכחות ירמיהו למלכי בית דוד. בלב הנבואה משווה ירמיהו בין מלכות יהויקים למלכות יאשיהו אביו ולמלכי בית דוד בכלל. בראש סולם הערכים הראוי למלך ניצבת 'דעת אלהים', וממנה נובעים עשיית המשפט והצדקה, ודין העני והאביון. 'אז טוב לו!' אמנם, אין המלך צריך להסתפק במועט ולסגף עצמו – 'הלוא אכל ושתה, ועשה משפט וצדקה',⁷ אולם ראוי

(יא) כִּי כֹה אָמַר ה' אֵל שְׁלֹם בֶּן יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַתְּמַלֵּךְ תַּחַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן הַמִּקְוֹם הַזֶּה לֹא יָשׁוּב שָׁם עוֹד.

(יב) כִּי בַּמִּקְוֹם אֲשֶׁר הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִרְאֶה עוֹד.

הנבואה מתייחסת לבנו של יאשיהו, שלום. הקושי בנבואה זו פשוט – בספר מלכים לא נזכר מלך בשם זה. עם זאת, כיון שמדובר בנבואה על מלך שגלה, יש שמזהים אותו עם יהואחז בן יאשיהו, אשר מלך רק שלושה חודשים, ולאחריהם הוגלה מצרימה זמן קצר לאחר מות אביו יאשיהו בקרב עם פרעה נכה⁵. הסבר זה מאפשר להבין מדוע ירמיהו אינו מוכיח את המלך במסגרת הנבואה – שהרי אם אכן מדובר ביהואחז בן יאשיהו, הוא לא הספיק כמעט לפעול כמלך קודם הדחתו. לעומת זאת, בניגוד לתוכחה, האופיינית לקובץ נבואות זה, בנבואה זו מודגשת דווקא הטרגדיה של הגולה, החמורה מזו של המת. החזרה המשולשת על הצירוף 'לא... עוד' ממחישה את הנתק בין האדם הגולה לארץ מולדתו בחריפות יתרה⁶. נראה שבנבואה הקצרה הזו מדגיש ירמיהו את הגליית יהואחז כראשיתה של תקופה חדשה בתולדות ממלכת יהודה – מינוי מלך ביהודה בידי מלך נכרי, המציינת את איבוד העצמאות, וגלות המלך המסמנת את ראשיתה של גלות העם העתידה לבוא.

ה. 'הוּא בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק': הַנְּבֹאָה עַל יְהוּדִים

נימת התקווה שנשזרה בנבואה הראשונה למלך יהודה הולכת ומתעמעמת בנבואות הבאות, ככל הנראה משום שמלכי יהודה ממשיכים בדרכם הרעה. בניגוד לתיאור האידיאלי של המלוכה שהוצב בתחילת הפרק, משרטט ירמיהו את המצב המוסרי השפל בימי יהויקים (כב, יג-יט):

(יג) הוּא בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרַעֲהוּ יַעֲבֹד חֲנָם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ.

5 זיהוי זה משתלב יפה בסדר המלכים בקובץ, אבל אינו עולה יפה עם האמור בדה"א, ג, טו. חז"ל זיהו אותו עם צדקיהו שהוגלה אחרי כיבוש ירושלים. רד"ק הציע ששלום הוא יהויכין, אבל יהויכין נזכר בפירוש בהמשך הנבואה. לדין מפורט בגישות השונות, ראו בפירוש דעת מקרא לירמיהו עמ' רעו-רעז.

6 ביטוי דומה בדבר המוחלטות של הגלות ואי היכולת לשוב נמצא גם בנבואה השלישית על כינה הגולה.

7 ראו למשל את דברי הרד"ק: 'אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה – כלומר איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה

ו. 'הַעֲצֵב נִבְזָה נְפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה': הַנְּבוּאָה עַל יַכְנִיָּה
 הַנְּבוּאָה הַבֵּאָה (כ-ל) מוֹפְנִית לַיַּכְנִיָּה (הוּא יְהוֹיָכִן),
 אֲשֶׁר מֶלֶךְ אַחֲרֵי יְהוֹיָקִים. חֲלֻקָּה הַרְאִשׁוֹן שֶׁל הַנְּבוּאָה
 עוֹסֵק בִּימֵי מַלְכוּתוֹ הַקְּצָרִים שֶׁל יַכְנִיָּה, וּמֵתָאֵר אֶת
 אֲזֵהֲרוֹתָיו שֶׁל יִרְמְיָהוּ מִן הַהִשְׁלָכוֹת הַאֲפְשָׁרִיּוֹת שֶׁל
 מֶרֶד בַּמַּמְלָכָה בְּבֶל, וְלֵאחֲרָי מִכֵּן מֵתָאֵר אֶת הַמֶּרֶד וְאֵת
 תּוֹצְאוֹתָיו הַקְּשׁוֹת. נִתְמַקְּד כֵּאֵן בַּחֲלֻקָּה הַשְּׁנִי הָעוֹסֵק
 יִשִּׁירוֹת בִּיכְנִיָּה :

(כד) חִי אֲנִי נְאֻם ה' כִּי אִם יִהְיֶה כְּנִיָּהוּ בֶן
 יְהוֹיָקִים מְלֻךְ יְהוּדָה חוֹתֵם עַל יָד יְמִינִי כִּי
 מִשֵּׁם אֶתְקַנֶּה.

(כה) וַיִּתְּתֵיךָ בָּיָד מִבְּקָשִׁי נִפְשֶׁךָ וּבָיָד אֶשֶׁר אֶתְּהַ
 יְגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבָיָד נְבוֹכַדְרֶאצַּר מְלֻךְ בָּבֶל וּבָיָד
 הַפְּשָׁדִים.

(כו) וְהִטְלֵתִי אֶתְּךָ וְאֶת אִמְךָ אֶשֶׁר יִלְדְּתֶךָ עַל
 הָאָרֶץ אַחֲרֵת אֶשֶׁר לֹא יִלְדְּתֶם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ.
 (כז) וְעַל הָאָרֶץ אֶשֶׁר הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת נַפְשָׁם
 לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ.

בְּדוּמָה לַיהוֹאָחַז, גַּם יַכְנִיָּה נִעֲנַשׁ בַּגְּלוּת בְּיַד מֶלֶךְ בְּבֶל.
 הַנְּבוּאָה פּוֹתַחַת בַּשְּׁבוּעָה נַחֲרַצַּת, הַמְּבַלִּיטָה אֶת
 מוֹחַלְטוֹתָיו שֶׁל גִּזְרֵי הַדִּין : אִף אִם יִהְיֶה כְּנִיָּהוּ כְּחוֹתֵם עַל
 יָד יְמִינוֹ שֶׁל ה' – הַמַּסְמַל זִיקָה אִישִׁית וְאֶהְבָּה עִמּוֹקָה
 כְּבַשִּׁיר הַשִּׁירִים ח, ו : 'שִׁימְנִי כְּחוֹתֵם עַל לִבְךָ כְּחוֹתֵם עַל
 זְרוֹעֶךָ', הוּא יְנוֹתֵק מִיַּד ה' וְיוֹשֶׁלֶךְ אֶל יָדֵי מִבְּקָשִׁי נִפְשׁוֹ,
 אֲשֶׁר יִגְלוּהוּ לְאָרֶץ כַּשְׂדִּים¹⁰. בַּפְּסוּקִים כו-כז הַנְּבִיא
 מִדְּגִישׁ אֶת הַנִּתְקֵי הַמוֹחַלְטִים שִׁיתְקִיִּים בֵּין אֶרֶץ
 וּמוֹלַדְתוֹ הַטְּבַעִית שֶׁל 'כְּנִיָּהוּ', לְבֵין הָאָרֶץ אֲלֵיהָ יוֹגֵלָה :
 הוּא וְאִמּוֹ 'אֲשֶׁר יִלְדְּתוֹ', יוֹטְלוּ אֶל אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יוֹלְדוּ
 בָּהּ (וּבַהַמְשָׁךְ : 'הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּ'). הַנִּתְקֵי מוֹחַלְטִים :
 שְׁנֵיהֶם יְמוֹתָיו בְּאָרֶץ הַנִּיכָר, וְלֹא יִזְכּוּ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ
 אֲלֵיהָ הֵם כּוֹסְפִים. נִרְאֶה שֶׁבִּכְךָ רוֹמֵז יִרְמְיָהוּ
 לַנְּבוּאוֹתֵיהֶם שֶׁל נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר אֲשֶׁר כְּפִי שֶׁנִּרְאֶה
 בַּהַמְשָׁךְ הַסֵּפֶר, נִיבְאוּ לְגוֹלֵי גְלוֹת יְהוֹיָכִן שִׁיבָה מֵהִירָה
 לְאֶרֶץ, וּמִנִּפְץ אֶת תְּקוּוֹת הַשׁוּאָה שְׁעוֹרְרוּ בְּקֶרֶב
 הַגּוֹלִים. יִרְמְיָהוּ מִדְּגִישׁ כֵּאֵן, וְחוֹזֵר וּמִדְּגִישׁ בַּהַמְשָׁךְ –
 כִּי הַגְּלוּת הִיא מִצִּיאוֹת יַצִּיבָה וְאֶרְוֹכָה, אֲשֶׁר לֹא עֵתִידָה
 לַהֲשִׁיבוֹתָהּ בְּקֶרֶב. בַּפְּסוּקָה הַבֵּאָה הוּא מַעֲצִים אֶת

לו להבחין בין עיקר לתפל. בין תכלית לאמצעי.
 יהויקים איבד את אמת המידה והפך את האמצעים
 העומדים בפני המלך, ואת כוחו הכלכלי והפוליטי –
 לתכלית היחידה העומדת בפני עצמה :

'כִּי אִין עֵינֶיךָ וְלִבְךָ כִּי אִם עַל בְּצַעְךָ!'.
 כִּךְ בְּאוֹפֵן סַמְלִי, נִבְנָה 'בֵּית הַמֶּלֶךְ', כַּדִּמּוּי וְכַמְמַשּׁוֹת,
 עַל הַפְּרָה שִׁיטְתִּית שֶׁל הַתְּכִלִּית הַעִיקְרִית לַשְּׁמָה הוֹמֵלֶךְ
 – עֲשִׂיית מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה :

'הוּי בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צָדֵק וְעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא
 מִשְׁפָּט'. לְבֵית מַלְכוּתָהּ כִּזֶּה, הַמַּהוּוֶה סְטִיָּה חֲמוּרָה
 מֵהַעֲקֻרוֹנוֹת שֶׁל 'בֵּית דוֹד', אִין זְכוּת קִיוּם. לְפִיכֵךְ,
 עוֹנֵשׁוֹ הַחֲמוּר יִהְיֶה מוֹוֹת בְּזוּי, לֹלָא הַסַּפֵּד וְלֹלָא קְבוּרָה
 רֵאוּיָה⁸. הַמֶּלֶךְ שִׁפְּגַע בְּקִדּוּשַׁת הַמִּשְׁפָּט וְהַצַּדִּיקָה שֶׁל
 שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם, יִסְחָב וְיוֹשֶׁלֶךְ הַלֵּאָה מִשַּׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם⁹.

אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו, אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבנייך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמר כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך'.

8 הביטוי 'קבורת חמור' שטבע ירמיהו בנבואתו, הפך ברבות הימים לביטוי קלאסי לקבורה בזויה שאינה ראויה לאדם.

9 בשנות החמישים חפר הארכיאולוג יוחנן אהרוני ליד קיבוץ 'רמת רחל' שבדרום מזרח ירושלים. אחד הממצאים החשובים שגילה היה ארמון שיוחס על ידו לאחד ממלכי יהודה האחרונים. לדעת אהרוני זהו ארמונו של יהויקים עליו ניבא ירמיהו את נבואת התוכחה שלו. אביא כאן כמה קטעים מתוך דבריו: 'דמה לי שארמונו של יהויקים, אותו בית שאת בניתו מגנה כל כך הנביא ורואה בו את אחד המעשים הבלתי מוסריים, המנוגדים להלך רוחו, נתגלה במפתיע בחפירות של רמת רחל... לא צפינו לכך כאשר הלכנו לחפירה, שמחוץ לירושלים דאז, באמצע הדרך בין ירושלים לבית לחם, יבנה לו אחד ממלכי יהודה מצודה וארמון מלכותיים. לא הזיהוי היא השאלה החשובה לענייננו אלא עצם העובדה המפתיעה שבמקום נבנה ארמון מלכותי מפואר ומיוחד במינו, כפי שמוכיחים הממצאים... הצעת לזהות את ביתו עם הארמון של רמת רחל מתבסס בראש וראשונה על תאריך בנייתו. אין המקרא מספר היכן היה אותו בית ומקובל לחשוב שנבנה בירושלים עצמה, בסביבה שהתנוססו ארמונות מלכותיים מאז ימי דוד ושלמה. או שמא נראה רמז בדברי הנביא: "והשלק מהלאה לשערי ירושלים", שהנביא רואה לפניו ארמון מחוץ לעיר והוא אומר: בדיוק כפי שבנית את ארמונך מחוץ לעיר, כך סופך שתושלך מחוץ לשערי ירושלים... לפנינו תופעה לא רגילה כשלעצמה והיא שאחד ממלכי יהודה יבנה לעצמו ארמון מחוץ לעיר. כפי שרואים מן השרידים המעטים שנשמרו, היה זה בלי ספק אחד הארמונות המפוארים שנבנה לפי מיטב האדריכלות והאמנות של התקופה, שדוגמתם נמצא במחקר הארכיאולוגי רק בארמונות מלכי ישראל שנבנו בשומרון, במגידו או בחצור. מכאן נשאלת השאלה: איזה מלך ממלכי יהודה הלך פתאום והקים לעצמו ארמון כה מפואר וגדול מחוץ לירושלים ולשם מה עשה זאת?

...מה אומר ירמיהו? "הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופועלו לא יתן לו- האמר אבנה לי בית מידות ועליות מרוחים" וכו'. הנביא מאשים את המלך שבעצם התקופה החמורה והקשה כל כך לארץ אין הוא נרתע מלגייס פועלי כפייה ולעסוק במעשה בנייה ממלכתי כביר, להקים בית מדות, עליות מרוחים, ארמון מפואר, "וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששור". האם זה נועז מדי לשער שמעקי החלונות שנמצאו בחפירות הם הם החלונות שמתאר אותם הנביא? על גבי אבני הגיר הלבנות נשתמרו שרידי צבע אדום – שש – ובראשם, כאמור, חורים לחיבור קירות העץ – סיפון הארז. בחפירות החדשות בברא-שבע מצאנו בבנייה מלכותית מימי עוזיהו הרבה שרידי ארזים, שהובנו בודאי מן הלבנון'.

לקריאת הדברים במלואם ראו בקישור הבא:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7675>

10 המילה יד חוזרת חמש פעמים בפסוקה, בפעם הראשונה ביחס ליד ה', ובארבע הפעמים האחרות ביחס לידי האויבים הבלים.

תשובתו של יכניה קבלתי ותשובתכם איני מקבל? שניגזרה עליו גזירה קשה, הדא הוא דכתיב "העצב נבזה נפוץ האיש הזה יכניהו"...

אמר ר' מאיר נשבע הקדוש ברוך הוא שאינו מעמיד מיכניה בן יהויקים מלך יהודה מלך, הדא דכתיב "כי אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני כי משם אתקנד" ר' חננא ברי' יצחק אמר משם אני נותק מלכות בית דוד. דבר אחר: 'אתקד' אין כתיב כאן אלא 'אתקנד' - אתקנד בתשובה, ממקום נתיקתו תהי תקנתו... ר' אחא בר אבון בר בנימן בשם ר' אבא ברא דר' פפי גדול כחה של תשובה שביטלה את השבועה וביטלה את הגזירה. ביטלה את השבועה מנין, "חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים" וגו', וכתוב "ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שלתיאל" וגו', ביטלה את הגזירה מנין, "כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי" וגו', ובני יכניה אסיר" וגו'¹³.

תשובתו של יכניה הצליחה אפוא להפר את הגזירה שנקבעה בנבואת ירמיהו.

ז. צמח צדיק: צדקיהו – המשיח שהכזיב (כג),

(א-ו)

קובץ הנבואות על מלכי בית דוד חותם בנבואה חיובית ואופטימית:

(א) הוי רעים מאבדים ומפצים את צאן מרעיתי נאם ה'.

(ב) לכן זה אמר ה' אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את רע מעלליכם נאם ה'.

(ג) ואני אקבץ את שארית צאני מפל הארצות אשר הדחת אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו.

(ד) והקמתי עליהם רעים ורעום ולא יראו עוד ולא יחתו ולא יפקדו נאם ה'.

הטרגדיה שבעונש הגלות, ובדבריו נשמעת נימת עצב על גורלו המר של יכניה. דבריו מנוסחים כעין קינה:

'העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו¹¹ אם פלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו והשלקו על הארץ אשר לא ידעו?¹²

בדומה לפסקה הקודמת שעיגנה את גורלו של יכניה בשבועה אלוקית (חי אני נאום ה'...), גם כאן חותמת הפסקה בלשון נחרצת של גזירה:

(כט) ארץ ארץ שמעי דבר ה': (ל) זה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בנמיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על פסא דוד ומשל עוד ביהודה.

בפסקה זו מתברר העונש הקשה שנגזר על יכניה: לא זו בלבד שיכניה ואמו לא ישובו לארצם, אלא שמזרעו של יכניה לא יצמח עוד נצר אשר ימשיך את שושלת בית דוד. הפרתה של מורשת בית דוד תביא להכרתת זרע דוד מבית יכניה.

כמה דורות לאחר מכן, בתקופת שיבת ציון, ניבא חגי נבואה מקבילה לזו של ירמיהו – אך הפוכה ממנה (חגי כג):

ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם כי בד בחרתי נאם ה' צבאות.

לפי האמור בדברי הימים א (ג, טו-יז), שאלתיאל אביו של זרובבל, הוא בנו של יכניה:

(טו) ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני והזיקים השלשי צדקיהו הרביעי שלום.

(טז) ובני יהויקים כניהו בנו צדקיהו בנו.

(יז) ובני כניהו אשר שאלתיאל בנו.

מתברר שנכדו של יכניה, אשר על פי ירמיהו נגזר עליו להיות ערירי, אכן שב אל ארץ ישראל ואף מתפקד כמעין מנהיג יהודי מזרע דוד! חגי משתמש באותו דימוי של ירמיהו – חותם, כדי לבטא את שובו של צאצא יכניה למקומו. חז"ל במדרש התמודדו עם סתירה זו בטענה נועזת (פסיקתא דרב כהנא פיס' כד):

11 כלומר, האם צדקיהו הוא כלי שבור וזוי שאין לו תקנה, המושלך כלאחר יד אל האשפה?

12 ראו למשל את קינת ירמיהו על ישראל (ב, יד): 'העבד ישראל אם יליד בית הוא, מדוע הזה לבז?'

13 המדרש מספר בהרחבה את סיפור תשובתו של יכניה בכלאו בבבל, ראו ויקרא רבה פרשה יט.

(ד) וְשֹׁפֵט בְּצֶדֶק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעִנְיֵי אֶרֶץ וְהָפֵה אֶרֶץ בְּשֹׁבֵט פִּי וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יָמִית רָשָׁע.

(ה) וְהִנֵּה צֶדֶק אֲזוּר מִתְּנָיו וְהֶאֱמֹנָה אֲזוּר חֲלָצִיו.

ראשית יש לציין את הדימוי הבוטני המשותף: חוטר בנבואה אחת ו'נצר/צמח' בשנייה. שנית, ניתן לראות כי ייעודו של אותו נצר מתואר אף הוא באופן דומה - ה'נצר' מתואר כמי שיעשה 'משפט וצדק' בארץ. יתכן אפוא שנבואה זו נאמרה בראשית ימי צדקיהו. משמעותו של פירוש זה היא שבתחילת דרכו של צדקיהו, ירמיהו אכן ראה בו מועמד ראוי לתיקון ולהשבת הצדק והמשפט למלכות יהודה. היחסים המורכבים בין ירמיהו לצדקיהו מפורטים בהמשך הספר. עם זאת, בסופו של חשבון, הכזיב צדקיהו ולא מילא את התקוות שנתלו בו: הוא לא עמד בלחצים הכבדים מצד שריו, והחליט להמרות את פי הנביא ולמרוד בבבל - ובכך הביא לחורבנה הסופי של ירושלים ושל מלכות יהודה. כעת עברה הנבואה למישור הרחוק יותר, אל הגאולה העתידית באחרית הימים. דברים עקרוניים מעין אלה אומר הרמב"ם בהלכות מלכים יא, ד:

ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', **הרי זה בחזקת שהוא משיח**, אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי. ואם לא הצליח עד כה או נהרג **בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה** והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו¹⁶.

(ה) הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְהִקְמַתִּי לְדוֹד צֶמַח צְדִיק וּמֶלֶךְ מֶלֶךְ וְהִשְׁכִּיל¹⁴ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ.

(ו) בְּיָמָיו תִּנְשָׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכַּן לְבִטָּח וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ ה' צְדִקְנוּ.

הנבואה פותחת בתוכחה למנהיגים שהכזיבו, המשולים הרועים שאבדו והפיצו את הצאן¹⁵. תוכחה זו מהווה מעין סיכום עגום לפועלם של שלושת המלכים מבית דוד שנזכרו קודם לכן. כנגד מעשיהם מבטיח ה' לפעול בעצמו כרועה נאמן, לקבץ את הנדחים, להשיבם לנויהם ולהקים במקומם רועים נאמנים. ההבטחה הכללית בדבר הקמת הרועים: **'וְהִקְמַתִּי עֲלֵיהֶם רְעִים וְרָעוּם'**, מתממשת בדמותו של רועה מסוים:

'הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְהִקְמַתִּי לְדוֹד צֶמַח צְדִיק...!'

חשוב לשים לב לניגוד הבולט בדברים אלה אל מול הדברים שנאמרו בנבואה הקודמת: מזרע יהואחז, המלך הגולה, לא יצא מנהיג ראוי לעם, אולם ממקום אחר יצמח מנהיג ראוי שכזה, המהווה ממשיך הולם לבית דוד ויעשה משפט וצדקה בארץ. מיהו אותו מנהיג עתידי? לכאורה, נבואה זו מדברת על מתניה, הלא הוא צדקיהו, מלך יהודה האחרון. ראייה אחת לכך היא ששלוש הנבואות הקודמות עסקו בשלושת המלכים שקדמו לו לפי סדרם. בנוסף, שמו של המלך 'ה' צדקנו', מזכיר את שמו של מתניה, שניתן לו בידי נבוכדנצר: 'צדק - יהוי'. מאידך, צדקיהו לא מילא את הייעוד האמור כאן. ועוד, שסגנון הנבואה דומה לנבואות אחרית הימים: 'הנה ימים באים', ומקביל בלשונויותיו לנבואת אחרית הימים לעיל ג, יד-זו. ראוי גם לשים לב לזיקה בין נבואתנו לנבואתו של ישעיהו על הנצר שיקום לבית דוד (יא, א-ה):

(א) וְנִצָּא חֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל וְנִצָּר מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה.

(ב) וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה רוּחַ עֶצְהָ וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאֵת ה'.

(ג) וְהָרִיחוּ בְּיִרְאֵת ה' וְלֹא לְמִרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ו

16 לחילופין, יתכן שהנבואה נאמרה לאחר שהכזיב צדקיהו, וירמיהו התכוון להעמיד אלטרנטיבה לצדקיהו. כלומר, בניגוד לצדקיהו שלא היה כשמו, ולא עשה צדק בארצו - המשיח העתידי יפעל בצורה זו. ראו בפירוש 'דעת מקרא' לירמיהו, עמ' רצא.

14 ביטוי דומה נאמר על דוד בשמ"א יח, יד: 'זיהי דוד לכל דרכיו משכיל'.
15 הפתיחה בלשון 'הוי', מופיעה גם בנבואת התוכחה על יהויקים: 'הוי בונה ביתו בלא צדק'.

עורך : נועם לב

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית : <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית : <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי : 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל : office@etzion.org.il